

PLAĆE U HRVATSKOJ: TRENDOVI, PROBLEMI I OČEKIVANJA

1. Uvod

Plaće su jedna od najintragantnijih tema u ekonomsko-socijalnim analizama zbog svoje dvostruke uloge. One su, s jedne strane, dohodak radnika ostvaren kao naknada za obavljeni rad. Za radnika i njegovu obitelj plaće su najčešće dominantan izvor sredstava za život, koji uz to radniku donosi osjećaj korisnosti ili vrijednosti. S druge strane, plaće su trošak poslovanja za poslodavca, i to vrlo značajan trošak po svom opsegu. Takvo dvojstvo plaća dovodi do različitih stavova u ocjeni njihove uloge, dinamike i apsolutne veličine. U osnovi, radnici bi željeli da su njihove plaće što veće i da rastu što brže, a poslodavci da su one što niže. U argumentaciji takvih težnji i jedni i drugi će se nerijetko pozivati na opće vrijednosti poput socijalne pravde, dostojanstvena života, brige za razvoj i napredak poduzeća i društva u cjelini, društvenu odgovornost i slično. Razlika u stavovima odražava se i na samoj terminološkoj razini. Radnici i sindikati ponajprije promatraju neto plaće, a poslodavci govore o ukupnom trošku rada, tj. o bruto plaći.

Osim dvostruke prirode plaća, postoje i druge dvojnosti na tržištu rada koje imaju snažan utjecaj na formiranje plaća. U Hrvatskoj je znatno izražena podvojenost između formalnog i neformalnog sektora rada, kao i podvojenost između javnog i privatnog sektora, uz već tradicionalnu podvojenost između zaposlenih i nezaposlenih. Kretanja u jednom segmentu tržišta rada utječu na kretanja u drugom segmentu,

što se održava na ukupno kretanje plaća. Primjerice, formalni sektor gospodarstva dobro je uređen ugovorima o radu, kolektivnim ugovorima i postojanjem sindikata, dok neformalni sektor, koji ne uključuje samo rad u sivoj ekonomiji nego i sitan privatni sektor, u praksi ne vodi puno računa o formalnim ograničenjima u poslovanju prilikom zapošljavanja ili otpuštanja radnika, kod definiranja plaće i slično. Rad u neformalnom sektoru u vrijeme ekonomske krize svojom je fleksibilnošću često amortizer lomova koji se događaju u nefleksibilnom formalnom sektoru na način da apsorbira dio radne snage koji tada uz znatno nepovoljnije uvjete i nižu plaću ipak nastavlja raditi. Fleksibilizacija formalnog sektora može smanjiti mogućnost lomova na tržištu rada i pomoći pri zadržavanju općih uvjeta rada na zadovoljavajućoj razini. Javni je sektor poseban segment tržišta rada, u Hrvatskoj vrlo raširen, a u širem poimanju obuhvaća središnju i lokalnu državu, javna i komunalna poduzeća te druga poduzeća koja su vlasnički i upravljački usko povezana s državnom administracijom. Plaće se u tom sektoru određuju ponajprije političkom odlukom, a tek posredno na osnovi gospodarskih kretanja. Plaće u javnom sektoru svojim kretanjem šalju signal i stvaraju očekivanja kod privatnog sektora, a vrijedi i obrnuto.

Vodeći računa o navedenim okolnostima, ovaj rad ponajprije daje pregled osnovnih trendova u kretanju plaća u Hrvatskoj, promatranih kroz prizmu statističkih podataka, uz naznaku osnovnih neravnoteža/problema te očekivanja u vremenu rastuće neizvjesnosti izazvane globalnim proširenjem gospodarske recesije u 2009.

Prilog se sastoji od šest dijelova. Nakon uvoda, u drugom se dijelu opisuje kretanje plaća u različitim fazama razvoja hrvatskoga gospodarstva uz prikaz nejednakosti u njihovoj raspodjeli. U trećem se dijelu plaće u Hrvatskoj uspoređuju s plaćama u drugim zemljama Srednje i Istočne Europe, dok četvrti dio upozorava na neke aktualne probleme oko definiranja minimalne plaće u Hrvatskoj. Peti dio govori o očekivanom kretanju plaća u narednim godinama, a posljednji, šesti dio, zaključuje ovaj rad.

2. Plaće i ukupna gospodarska kretanja

2. 1. Tri razvojna razdoblja

Iz perspektive općih kretanja, gospodarski razvoj Hrvatske nakon osamostaljenja mogao bi se podijeliti u tri razdoblja:

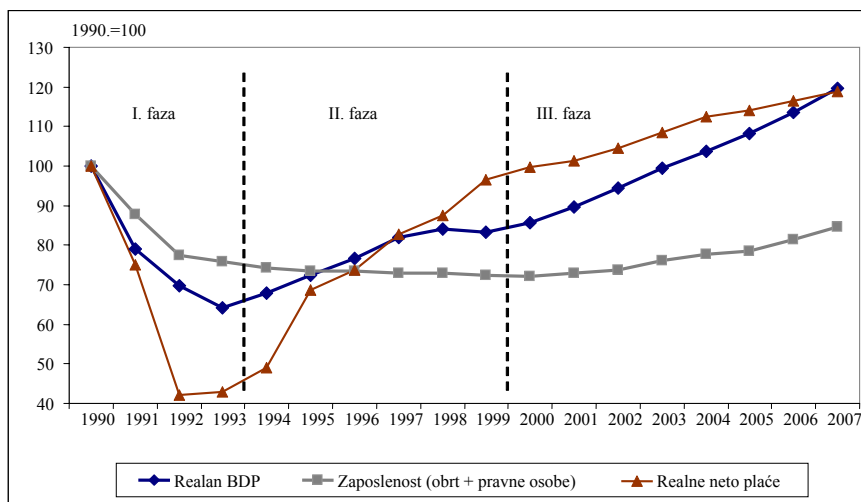
- a) Tranzicijski šok (1991–1993),
- b) Stabilizacija (1994–1999) i
- c) Zrela tranzicija (2000–2008).

Osnovna obilježja gospodarskog razvoja iz ova tri razdoblja snažno su utjecala na kretanje plaća. Međuodnos plaća i gospodarskih kretanja dobro ilustrira slika 1. Može se uočiti da je u prvom razdoblju, razdoblju tranzicijskog šoka, razina proizvodnje pala na ispod 2/3 razine iz 1990. godine. Iako se radi o odrazu šoka zbog kompletne promjene gospodarskog sustava, ne treba zaboraviti niti negativan utjecaj ratnih zbivanja, u borbi za samostalnost zemlje, na gospodarstvo. Prilagodba ovakvom šoku išla je snažno kroz kanal korekcije plaća, tako da su realne plaće u samo dvije godine drastično smanjene, čak za 60 posto, dok je pad zaposlenosti bio manjeg opsega nego pad proizvodnje ili plaća. To je razdoblje bilo obilježeno vrlo visokom inflacijom, koja je tada onemogućavala ozbiljniju koncentraciju na razvoj gospodarstva.

Stabilizacijski je program iz listopada 1993, usprkos mnogim kontroverzama koje izazvao, bio istinska prekretnica u praktično svim domenama gospodarskog života toga razdoblja. Koja se god vremenska serija gospodarskih podataka promatra (osim, možda, zaposlenosti), lako se može uočiti da stvari nakon provedbe programa nisu više bile iste kao prije. Gospodarstvo je snažno raslo nošeno tzv. stabilizacijskom dividendom. Zaustavljanjem inflacije otvoren je put reformama, tako da su te i narednih godina provedene reforme deviznog poslovanja i poreznog sustava (1994), intenzivirana je privatizacija, pred sam kraj razdoblja stabilizacije uveden je porez na dodanu vrijednost (1998), a započela je i reforma mirovinskog sustava (1999). Kraj razdoblja stabilizacije obilježile su bankarska kriza te intenzivna privatizacija banaka (1998/99), dok je gospodarstvo ušlo

u kratkotrajnu recesiju uzrokovanu učincima domaće bankarske i uvezene »ruske« krize.

Slika 1. BDP, zaposlenost i plaće tijekom tri faze gospodarskog razvoja Hrvatske

Izvor: DZS (Statistički ljetopis, različita godišta).

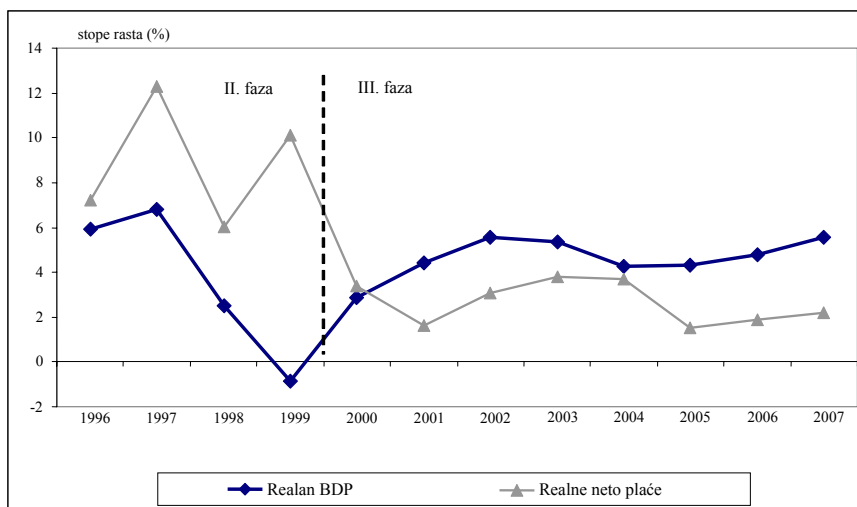
Razdoblje gospodarske stabilizacije donijelo je značajan rast realnih plaća, rast koji je bio puno intenzivniji od rasta realnog BDP-a. Tijekom šest godina, od 1994. do 1999, gotovo je u potpunosti nadoknađen tranzicijski pad realnih plaća. Realan BDP porastao je do 1999. do razine od ispod 85 posto stanja iz 1990. Istodobno, zaposlenost je nastavila padati, ali znatno sporije nego u prvom tranzicijskom razdoblju. Disproporcija između rasta plaća i BDP-a, uz padajuću zaposlenost teško se mogla održati, posebice u razdoblju slabljenja gospodarstva. Recesija iz 1999. poslužila je kao uvod u reviziju politike plaća i ukupnih gospodarskih kretanja.

Prekretnica u obilježjima ekonomskih kretanja u Hrvatskoj zbilja se 2000. godine i poklopila sa značajnim političkim promjenama,

ali nije bila isključivo povezana s njima. U tom razdoblju tranzicijski reformski procesi poprimaju obilježje zrelosti, a istodobno se intenzivirao proces europskih integracija. U svibnju 2001. parafiran je Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, u veljači 2003. predan je zahtjev za članstvom u EU, a sami pregovori o članstvu započeli su u listopadu 2005. U to je vrijeme započelo jačanje socijalnog dijaloga, ponajprije potpisivanjem socijalnog pakta pod nazivom »Partnerstvo za razvoj« koji se, istina, nije dugo održao, ali je poslužio kao dobar uvod u proces jačanja instituta kolektivnog pregovaranja.

U gospodarskom je smislu 2000. započeo oporavak nakon kratkotrajne recesije iz 1999, ali uz izmijenjene gospodarske okolnosti. Gospodarski rast bio je manje-više kontinuiran, relativno visok, a prvi je put tijekom tranzicije donio i rast zaposlenosti. Realne plaće tada su rasle sporije od BDP-a. I realne plaće i realan BDP, prema raspoloživim podacima, u 2007. dosegli su razinu koja je bila oko 20 posto viša nego 1990. Stoga bi se moglo reći da se odnos plaća i BDP-a u 2007. »vratio« na predtranzicijsku razinu nakon dviju faza njihova disproporcionalnoga kretanja.

Slika 2. Rast plaća i BDP-a

Izvor: DZS (Statistički ljetopis, različita godišta).

Razlike u kretanjima realnih plaća i BDP-a između drugog («stabilizacija») i trećeg («zrela tranzicija») razdoblja jasno su uočljive kroz razlike u stopama njihova rasta koje prikazuje slika 2. U razdoblju 1996–1999. prosječna stopa rasta BDP-a iznosila je 5,1 posto, dok je istoobno stopa rasta prosječne realne neto plaće iznosila 8,5 posto, dakle znatno više¹. Ovakav disparitet može se u prvom redu promatrati kao nadoknada obrnutog dispariteta koji se dogodio u prethodnom razdoblju, obilježenog visokom inflacijom (kada su plaće pale puno više od pada BDP-a), te kao posljedica ukidanja ograničenja rasta plaća u javnom sektoru koja su bila na snazi u prve dvije godine nakon uvođenja stabilizacijskog programa. Takva se kretanja nisu mogla održati dulje vrijeme.

Od 2000. godine politika plaća značajno se mijenjala, prvo u javnom sektoru, a potom i šire. Početkom 2000. smanjene su plaće u javnom sektoru, i to ubrzo nakon što su krajem 1999. neposredno prije izbora, bile snažno povećane. Bio je to signal za promjenu u politici plaća, ne samo u javnom, već i u privatnom sektoru. U tom je razdoblju pitanje konkurentnosti postalo iznimno važno, kako na inozemnim tržištima tako i na domaćem, na kojem se konkurencija zaoštrila. Rast realnih plaća počeo je lagano zaostajati za rastom BDP-a. Od 2000. do 2007. godine prosječne su realne neto plaće rasle po stopi od 2,7 posto godišnje, dok je rast BDP-a iznosio 4,6 posto. To znači da je rast BDP-a za svakih 1 posto bio povezan s realnim rastom plaća od 0,6 posto. Slika 2. upućuje na još jednu moguću pravilnost koja se uspostavila u tom razdoblju. Naime, čini se da je kretanje realnih plaća ugrubo slijedilo kretanje BDP-a, s pomakom, tj. »kašnjenjem« od godinu ili dvije. Ako se doista radilo o pravilnosti, a ne slučajnosti, ona bi se mogla objasniti sve većim značenjem kolektivnih ugovora, koji su donosili inerciju u kretanju realnih plaća, jer se budući rast plaća najčešće dogovara na osnovi gospodarskih kretanja iz prethodnih godina.

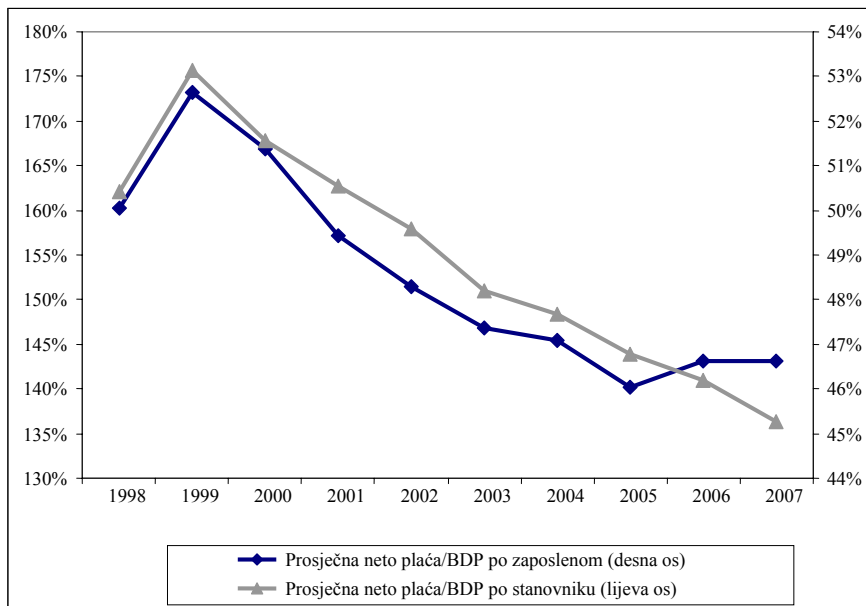
¹ Ovom prilikom pozornije se razmatra razdoblje 1996–2007. jer je u tom razdoblju potpuno usporediva serija podataka o plaćama, dok je kretanje plaća u ranijem razdoblju bilo ponešto zamagljeno promjenama u sustavu plaća, kao što su promjena pravne definicije plaća, njihovog oporezivanja i uključivanje toplog obroka u obuhvat plaća.

Godina 2008. posljednja je godina u razdoblju obilježenom solidnim i postojanim rastom realnih plaća koji je bio omogućen povoljnim cikličnim rastom gospodarstva. Recesija u 2009. uvod je u novo razdoblje za hrvatsko gospodarstvo, ne samo zbog problema koji će uvjetovati nešto drugačije okolnosti privređivanja u razdoblju oporavka koje će uslijediti, već je isto tako moguće da će podmakli proces pridruživanja Hrvatske EU-u nakon 2009. donijeti nove elemente u razvoj hrvatskoga gospodarstva.

2. 2. Udio plaća u BDP-u

Udio plaća u BDP-u posljednjih se godina smanjuje kao posljedica bržeg rasta BDP-a od rasta plaća. Jedna je od mogućih ilustracija padajućeg udjela plaća razmatranje omjera razine prosječne plaće i razine BDP-a po stanovniku ili BDP-a po zaposlenom, kao što je to prikazano na slici 3. Prosječna neto plaća u 1999. iznosila je otprilike 53 posto BDP-a po zaposlenom, a taj je odnos smanjen na oko 46 posto 2005, odnosno na 47 posto 2007. Rast omjera prosječne plaće i razine BDP-a po stanovniku između 2005. i 2007. posljedica je rasta zaposlenosti koji je uvjetovao da je BDP po zaposlenom zapravo rastao sporije od rasta realne neto plaće. Bez obzira na kretanja u posljednje dvije godine, ukupno padajući trend udjela plaće je zadržan, kao što to sugerira i razmatranje omjera između prosječne plaće i razine BDP-a po stanovniku, pri čemu je zabilježen kontinuiran pad udjela između 1999. i 2007, od 175 posto na 136 posto. Omjer plaće i BDP-a po stanovniku, odnosno plaće i BDP-a po zaposlenom, zapravo ukazuje na kretanje omjera plaća i nacionalne proizvodnosti rada, pri čemu oba pokazatelja sugeriraju da su prosječne plaće u promatranom razdoblju rasle sporije od proizvodnosti rada, barem kada se proizvodnost rada definira na ovaj iznimno simplificiran način.

Slika 3. Omjer prosječnih plaća i BDP-a

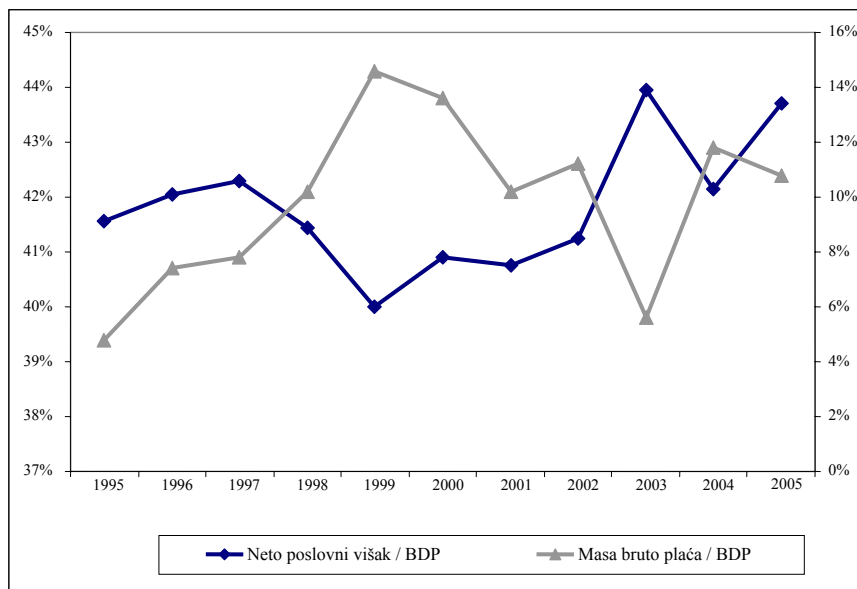

Izvor: Autorovi izračuni na temelju podatka DZS-a (*Statistički ljetopis*, različita godišta).

Nešto potpuniji i precizniji podaci o kretanju udjela plaća u BDP-u dobivaju se na osnovi informacija o primarnoj raspodjeli BDP-a na osnovne kategorije dohotka. Slika 4. pokazuje udio mase bruto plaća u BDP-u te udio neto poslovnog viška u BDP-u. Ove udjele možemo uzeti kao grube odrednice raspodjele bruto dodane vrijednosti na kompenzacije za uloženi rad i kompenzacije za uloženi kapital. Udio mase bruto plaća u BDP-u rastao je do 1999, kada je dosegao 44,3 posto BDP-a, ali je nakon toga postupno smanjivan na 42,4 posto u 2005². Snažan pad udjela bruto plaća u BDP-u 2003. za sada se čini kao moguć rezultat problema u statističkom prikupljanju podataka. Kretanje udjela neto poslovnog viška bilo je upravo obrnuto od kretanja udjela plaća.

² Ako se osim bruto plaća u razmatranje uzmu ukupne kompenzacije radnicima (bruto plaće plus socijalni doprinosi poslodavaca), tada se njihov udio u BDP-u smanjuje s 51,8 posto u 1999. na 48,5 posto u 2005 (DZS, *Priopćenje* br. 12.1.3. od 29. 01. 2009). Godina 2005. je posljednja za koju su bili raspoloživi podaci u trenutku pisanja rada.

Slika 4. Udio bruto plaća i neto poslovnog viška u BDP-u

Izvor: DZS (Priopćenje br. 12.1.3. od 29. 01. 2009).

Iz toga proizlazi da radnici od 2000. godine dobivaju sve manji dio ukupnog ekonomskog »kolača«, odnosno ukupno ostvarene dodane vrijednosti. To upućuje na zaključak da se rad u Hrvatskoj u tom razdoblju relativno manje cijeni u odnosu na doprinose drugih faktora proizvodnje. Valja, međutim, napomenuti da ovakav stav proizlazi samo iz razmatranja odnosa između plaća i BDP-a, što zapravo nije dovoljna osnova za donošenje čvrstih zaključaka. S obzirom da se u Hrvatskoj u promatranom razdoblju intenzivno investiralo, moguće je da je i neto operativni višak po jedinici kapitala opadao, odnosno da je profitna stopa smanjena, što bi onda značilo da istodobno pada i relativna cijena kapitala. Isto tako, javljaju se i novi netipični oblici rada, odnosno samozapošljavanja, što otežava ocjenu koliko je u raspodjeli BDP-a točno pripalo radu, koliko kapitalu, a koliko drugim proizvodnim faktorima (zemlji, poduzetništvu, ljudskom kapitalu, tehnološkom napretku...). Čvrsta ocjena doprinosa svih faktora proizvodnje ipak je tehnički puno složenija od razmatranja njihova

udjela u BDP-u. Ipak, ne treba zaboraviti osnovnu opaženu relaciju između plaća i BDP-a.

Pad udjela plaća u BDP-u u Hrvatskoj bio je u skladu s globalnim kretanjima. ILO (2009, 22) navodi da je 1 posto rasta BDP-a na globalnoj razini bio povezan sa smanjenjem udjela plaća za 0,05 posto. Smanjenje udjela plaća ipak nije značilo smanjenje kupovne moći plaća. U uvjetima ekonomskog rasta rastu i realne plaće, premda sporije od BDP-a. ILO (2009) ocjenjuje da je globalno, 2001–2006, svaki dodatni rast BDP-a za 1 postotnu jedinicu bio povezan s rastom prosječne plaće za 0,72 postotne jedinice.

2. 3. Zaposlenost i plaće

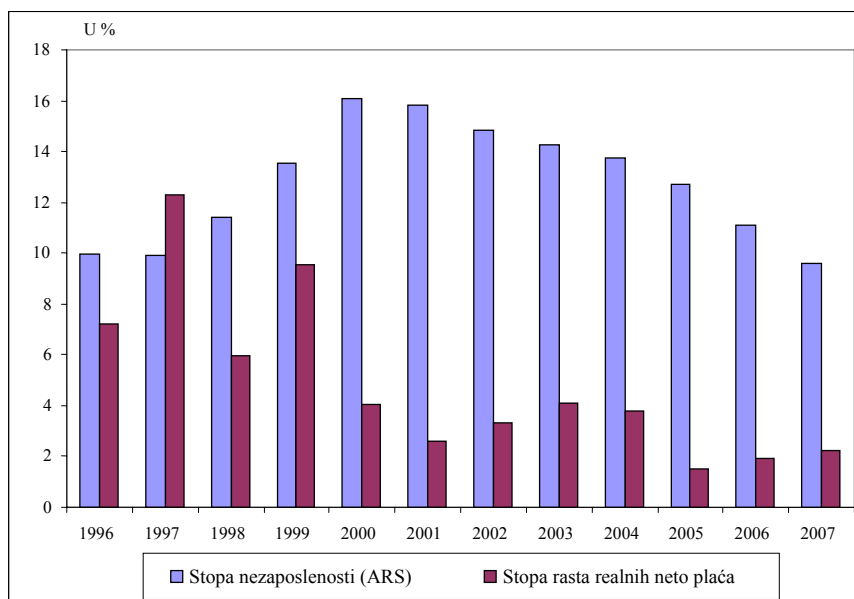
Međuovisnost kretanja zaposlenosti i plaća neupitna je u mikro-ekonomskoj teoriji, koja pokazuje da u uvjetima savršene konkurencije relativni rast cijene jednog faktora (npr. rada) dovodi do smanjivanja njegova korištenja u proizvodnji u poduzeću. Pritom se pretpostavlja da je poduzeće dovoljno malo da ne može utjecati ni na cijene faktora niti na cijene proizvoda, već samo može prilagođavati svoj proizvodni proces, odnosno kombinaciju faktora proizvodnje koji se međusobno mogu, po pretpostavci, neograničeno supstituirati. U makroekonomiji i u uvjetima koji su puno složeniji od pretpostavke savršene konkurencije, veza između plaća i zaposlenosti je složenija.

Kao ilustracija slične povezanosti u Hrvatskoj može se razmotriti kretanje plaća i stope nezaposlenosti izračunate na osnovi Ankete o radnoj snazi³. Slika 5 pokazuje kako je rast plaća bio osjetno usporen od 2000. godine i da se stopa nezaposlenosti već od 2001. počela smanjivati, i to nakon prilično intenzivna rasta u razdoblju 1996–2000. Je li ovakvo suprotno kretanje plaća i nezaposlenosti samo slučajnost ili postoji uzročna veza koja implicira da je smanjivanje plaća dovelo

³ Podaci Ankete o radnoj snazi imaju identičan obuhvat zaposlenosti i nezaposlenosti tijekom cijelog razdoblja promatranja, za razliku od podataka o registriranoj zaposlenosti i nezaposlenosti koji su bili podložni značajnim metodološkim promjenama tijekom posljednjih 15-ak godina i zbog kojih je vrlo teško provoditi pouzdanije statističko-ekonometrijske testove o stanju na tržištu rada u Hrvatskoj.

do smanjenja nezaposlenosti? U ovom trenutku, prema najboljim saznanjima autora, nema pouzdanih istraživanja koja bi dala odgovor na to pitanje. Stoga se može dopustiti procjena kako je opažen odnos plaća i nezaposlenosti rezultat više faktora, ali da je usporavanje rasta plaća samo jedan od njih, vjerojatno ne presudan. Naime, ne treba zaboraviti da je do pada stope nezaposlenosti došlo nakon višegodišnjeg rasta BDP-a (od 1994. do 1998, uz kratak zastoј u 1999), a da je demografska slika Hrvatske dovela do smanjenog priljeva stanovništva u radnu dob i značajnog porasta broja umirovljenika, čime je smanjen pritisak ponude na tržištu rada. Uloga razine plaća pri određivanju ukupne zaposlenosti u hrvatskom gospodarstvu zasigurno zasluđuje podrobno istraživanje, pri čemu je jedan od važnih koraka pronalaženje pouzdanih podataka o kretanju zaposlenosti i plaća.

Slika 5. Stopa nezaposlenosti i realne plaće

Bilješka: Stopa nezaposlenosti izračunata je kao prosječna godišnja stopa, osim za 1996. i 1997. za koje su jedini raspoloživi podaci bili oni za studeni 1996, odnosno lipanj 1997.

Izvor: Autorovi izračuni na temelju podatka DZS-a (*Statistički ljetopis*, različita godišta).

2. 4. Raspodjela plaća

Razlike u visini plaća između osoba i između različitih skupina zaposlenika neprekidno zaokupljaju interes javnosti u Hrvatskoj, premda je relativno malo jasnih i jednoznačnih informacija o tome. Od službenih podataka, Državni zavod za statistiku objavljuje podatke o pokazateljima nejednakosti u raspodjeli ukupnog dohotka, na osnovi Ankete o potrošnji kućanstava, koji upućuju na manje-više stagnantnu nejednakost (DZS, *Statistički ljetopis*, različita godišta). Tako je Ginijev koeficijent za ukupan dohodak bez primanja u naturi iznosio 0,31 u 2001, te 0,30 u 2007. Urban (2006, 216) na temelju podataka iz Porezne uprave razmatra progresivnost u raspodjeli ukupnog oporezivog dohotka, a oni ukazuju na blagi porast nejednakosti u raspodjeli bruto i neto dohotka između 1997. i 2004. Pritom je nejednakost raspodjele bruto dohotka veća od nejednakosti raspodjele neto dohotka, što ukazuje da hrvatski porezni sustav posjeduje svojstvo progresivnosti u oporezivanju.

Oba spomenuta istraživanja govore o nejednakosti raspodjele šireg agregata dohotka, a ne samo plaća. Ovom prilikom prikazat ćemo neke pokazatelje nejednakosti raspodjele plaća. Kao osnova za to poslužiti će podaci iz Ankete o radnoj snazi za 1998. i 2005. godinu. Tablica 1. prikazuje rezultate koji upućuju na zaključak da se nejednakost u raspodjeli plaća povećala početkom 2000-ih, pri čemu je to povećanje mjereno Ginijevim koeficijentom bilo vrlo malo (s 0,24 u 1998. na 0,25 u 2005), dok je povećanje nejednakosti mjereno omjerom prosječne plaće 10 posto najviše i 10 posto najmanje plaćenih radnika bilo nešto veće (s 4,3 u 1998. na 5,0 u 2005).

Osim ukupnog »rastezanja« distribucije plaća, došlo je i do određenog povećanja koncentracije radnika na slabije plaćenim poslovima, premda je udio najslabije plaćenih radnika ostao stabilan. Tako je 1998. oko 25 posto radnika imalo plaću manju od 2/3 prosječne plaće, dok je 2005. to bilo slučaj s oko 27 posto radnika (drugi dio tablice 1.). Slično povećanje udjela slabije plaćenih radnika može se opaziti u slučaju kada se kao gornja granica za niske plaće uzima 2/3 medijana plaće. Međutim, udio je radnika s izrazito niskim plaćama,

odnosno s plaćama na razni minimalne plaće ili niže, zabilježio blagi pad, s 3,5 posto u 1998. na 3,3 posto u 2005. Minimalna je plaća u obje promatrane godine iznosila približno 1/3 prosječne plaće.

Tablica 1. Nejednakost u raspodjeli plaća

	1998.	2005.
Pokazatelji nejednakosti		
Gini koeficijent	0.24	0.25
Omjer prosječnih plaća desete i prve decilne skupine (omjer plaća 10% najbolje i 10% najslabije plaćenih radnika)	4.3	5.0
Radnici s niskim plaćama (u % od ukupnog broja zaposlenih)		
Udio radnika s plaćom ispod 2/3 prosječne plaće	25.1	26.9
Udio radnika s plaćom ispod 2/3 medijana plaće	16.6	18.2
Udio radnika koji primaju minimalnu plaću ili manje	3.5	3.3

Izvor: Autorovi izračuni na osnovi podataka DZS-a (Anketa o radnoj snazi).

Razlike u plaćama između žena i muškaraca jedan su od posebno osjetljivih segmenata ukupne nejednakosti u raspodjeli plaća. U Hrvatskoj su te razlike umjerene u usporedbi s drugim zemljama. Prema podacima Eurostata (tablica »Gender pay gap in unadjusted form«), u 2006. godini žene su u zemljama EU-27 u prosjeku imale 15 posto nižu plaću od muškaraca, dok za Hrvatsku usporediv podatak pokazuje razliku od 11 posto. Međutim, u zemljama EU-a zabilježeno je blago smanjivanje razlika u plaćama (2002. prosječan jaz u plaćama iznosio je 16 posto), dok za Hrvatsku raspoloživi podaci ukazuju na vrlo blagi porast ovih razlika, s 10,5 posto u 2003. na 11,0 posto za prosječne bruto plaće u 2006. (tablica 2.)⁴. Zbog progresivnosti po-

⁴ Na blagi rast jaza u plaćama između 1998. i 2005. ukazuje i Nestić (2007, 21), koji plaće muškaraca i žena uspoređuje nakon prilagodbe za razlike u obrazovanju, iskustvu, zanimanju, sektoru zaposlenja, veličini poduzeća i radnom vremenu.

reza jaz u plaćama između žena i muškaraca nešto je manje izražen kod neto plaća nego kod bruto plaća, ali je tendencija ista. Iako se u ovom slučaju radi o vrlo blagom povećanju razlika u plaćama, možda i o stagnaciji ako se uzme u obzir uobičajena statistička pogreška u prikupljanju podataka, ti podaci upućuju na zaključak da tržište rada nije u dovoljnoj mjeri prihvatilo načela nedopustivosti rodne diskriminacije, jer bi u suprotnom očekivali smanjivanje razlika u plaćama po spolu.

Tablica 2. Plaće po spolu

	2003.		2006.	
	Bruto (kn)	Neto (kn)	Bruto (kn)	Neto (kn)
Muškarci	5.868	4.134	6.909	4.795
Žene	5.251	3.710	6.149	4.282
Jaz u plaćama po spolu*	10.5%	10.3%	11.0%	10.7%

Bilješka: Jaz u plaćama po spolu izračunat je kao razlika između prosječne plaće muškaraca i prosječne plaće žena i izražen u postotku od prosječne plaće muškaraca.

Izvor: Autorovi izračuni na osnovi podataka DZS-a (*Priopćenje* br. 9.1.7. iz 2005. i 2008).

Promjene raspona plaća za različite stupnjeve obrazovanja, odnosno stručne spreme, mogu otkriti neke važne tendencije u promjenama ponude i potražnje na tržištu rada. U tablici 3. prikazani su omjeri plaća između zaposlenika s visokom stručnom spremom (VSS) i nekvalificiranih radnika (NKV), te između zaposlenika s VSS-om i onih sa srednjom stručnom spremom (SSS), u tri vremenske točke u razmaku od pet godina (1996, 2001. i 2006. godine). Ti bi omjeri trebali poslužiti kao grubi pokazatelji preferencija tržišta prema visokoobrazovanim zaposlenicima u odnosu na zaposlenike s nižim stupnjevima stručne spreme. Usporedba između stanja u prerađivačkoj

industriji i javnoj upravi, koja je isto tako prikazana u tablici 3., trebala bi ukazati na različite signale koje u tom pogledu šalje sektor snažno izložen konkurentskim uvjetima na tržištu u odnosu na sektor koji nije izložen tržištu i gdje su plaće pod znatnim utjecajem političkog procesa.

Procesi diferencijacije plaća prema stručnoj spremi bili su nešto intenzivniji između 1996. i 2001. nego između 2001. i 2006. U prvom su razdoblju, na razini ukupnoga gospodarstva povećane »premije« za VSS u odnosu na NKV i SSS, dok se u drugom razdoblju odnosi prosječnih plaća između zaposlenika s promatranim stručnim spremama nisu bitno mijenjali. Na isti zaključak upućuju i kretanja u prerađivačkoj industriji, gdje je disperzija plaća prema stručnoj spremi općenito veća od disperzije za ukupno gospodarstvo. Tako je npr. 2006. omjer plaća VSS/NKV u prerađivačkoj industriji bio 2,92, dok je ukupno za sve djelatnosti iznosio 2,57. S druge strane, u javnoj su upravi procesi bili nešto drugačiji. Prvo, raspon prosječnih plaća po stručnoj spremi niži je nego u prerađivačkoj industriji. Drugo, u razdoblju 2001–2006. došlo je do smanjivanja »premije« za visoku stručnu spremu, odnosno u javnoj je upravi došlo do dodatne kompresije plaća prema stručnoj spremi. Npr. omjer plaća VSS/SSS smanjen je s 1,80 u 2001. na 1,62 u 2006. Čini se da se takva promjena može povezati s promjenom u sustavu plaća državnih službenika i namještenika koja je uvedena 2001. godine. Treba, međutim, imati na umu da pretjerana kompresija plaća smanjuje motivaciju za efikasan rad i povećanje proizvodnosti, a upravo je niska motiviranost zaposlenika jedna od čestih zamjerki na rad javne uprave. U tom smislu vrijedi razmisliti o povećanju raspona plaća u javnoj upravi, te o relativnom povećanju plaća za poslove viših stupnjeva složenosti.

Tablica 3. Omjeri prosječnih plaća prema stručnoj spremi i djelatnosti

Omjeri prosječnih plaća			
	1996.	2001.	2006.
Ukupno (sve djelatnosti)			
VSS/NKV	2.28	2.65	2.57
VSS/SSS	1.61	1.78	1.77
Prerađivačka industrija			
VSS/NKV	2.51	2.92	2.92
VSS/SSS	1.84	2.04	2.12
Javna uprava			
VSS/NKV	2.23	2.71	2.08
VSS/SSS	1.60	1.80	1.62
Javna uprava / Prerađivačka industrija			
Ukupno	1.22	1.38	1.28
VSS	0.87	1.00	0.93
SSS	1.00	1.13	1.20
NKV	0.98	1.08	1.31

Bilješka: VSS – visoka stručna sprema; SSS – srednja stručna sprema; NKV – nekvalificirani.

Izvor: Autorovi izračuni na osnovi podataka DZS-a (*Statistički ljetopis*, 1998, 2003. i 2007).

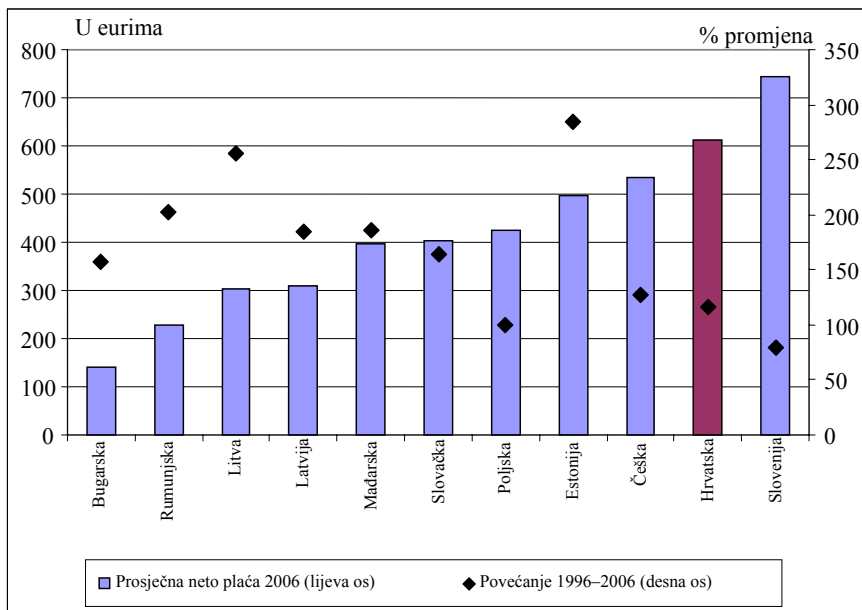
Jedan od faktora o kojima bi trebalo voditi računa pri formiranju plaća u javnoj upravi, odnosno pri formiranju stupnja kompresije plaća po stručnoj spremi, je usporedba s plaćama u sektorima koji su izloženi tržištu, npr. u prerađivačkoj industriji. Tablica 3. pokazuje da su prosječne plaće u javnoj upravi u pravilu veće od prosječnih plaća u prerađivačkoj industriji, što se može objasniti većim udjelom zaposlenika s visokom stručnom spremom. Međutim, između 2001. i 2006. ta je »prednost« u prosječnim plaćama za javnu upravu smanjena s 38 na 28 posto. Drugim riječima, u tom su razdoblju prosječne plaće u javnoj upravi rasle sporije od prosječnih plaća u prerađivačkoj industriji. Zaposlenici s visokom stručnom spremom

u javnoj su upravi 2001. godine bili u prosjeku jednako plaćeni kao zaposlenici u prerađivačkoj industriji s istom stručnom spremom, da bi u 2006. oni bili plaćeni u prosjeku 7 posto manje. U isto vrijeme, položaj zaposlenika s NKV i SSS spremom u javnoj upravi relativno se poboljšao u odnosu na zaposlenike u prerađivačkoj industriji, uz njihovu općenito višu plaću. Tako je NKV radnik u javnoj upravi u 2006. imao u prosjeku oko 30 posto veću plaću nego isti takav radnik u prerađivačkoj industriji. Na temelju ovih podataka, proizlazi da se, u prosjeku, NKV radnicima, kao i radnicima sa SSS-om više isplati raditi u javnoj upravi nego u industriji, dok je za radnike s visokom stručnom spremom slučaj obrnut i oni mogu očekivati višu plaću u industriji.

3. Međunarodne usporedbe

Hrvatska ima relativno visoku razinu plaća u odnosu na druge zemlje Srednje i Istočne Europe, kao što to pokazuje usporedba za 2006. godinu prikazana na slici 6. Prosječna neto plaća za samca iznosila je u Hrvatskoj nešto više od 600 eura, što je više od svih drugih zemalja u regiji, osim Slovenije. Zanimljivo je, međutim, promotriti promjene u razini prosječnih plaća tijekom prethodnih desetak godina. Slika 6. pokazuje da je Hrvatska, uz Sloveniju, Poljsku i Češku imala najmanji rast plaća izražen u eurima u razdoblju 1996–2006. Ne treba zaboraviti da ovakav rezultat uključuje i relativno visok rast plaća u Hrvatskoj u razdoblju do 2000. godine, tako da se prosječna plaća, koja je 1996. iznosila nešto manje od 300 eura, više nego udvostručila do 2006. Regija Srednje i Istočne Europe u razdoblju 1996–2006. zabilježila je impresivan rast plaća izražen u eurima. Iz slike 6. se isto tako može uočiti da su zemlje s višim razinama plaća zabilježile njihov manji rast u zadnjih deset godina, dok su zemlje s nižim razinama plaća zabilježile relativno visok rast prosječnih plaća. Drugim riječima, u regiji se dogodila intenzivna konvergencija razine plaće, odnosno smanjile su se razlike u razinama plaća između zemalja. To pokazuje i koeficijent varijacije prosječnih plaća među zemljama regije, koji je 1996. iznosio 0,62, a u 2006. smanjen je na 0,42.

Slika 6. Prosječna mjesečna neto plaća, 2006.

Bilješka: Podaci se odnose na prosječnu mjesečnu plaću u djelatnosti industrije i usluga (tj. u svim djelatnostima, bez poljoprivrede, ribarstva i javnih usluga) za samca.

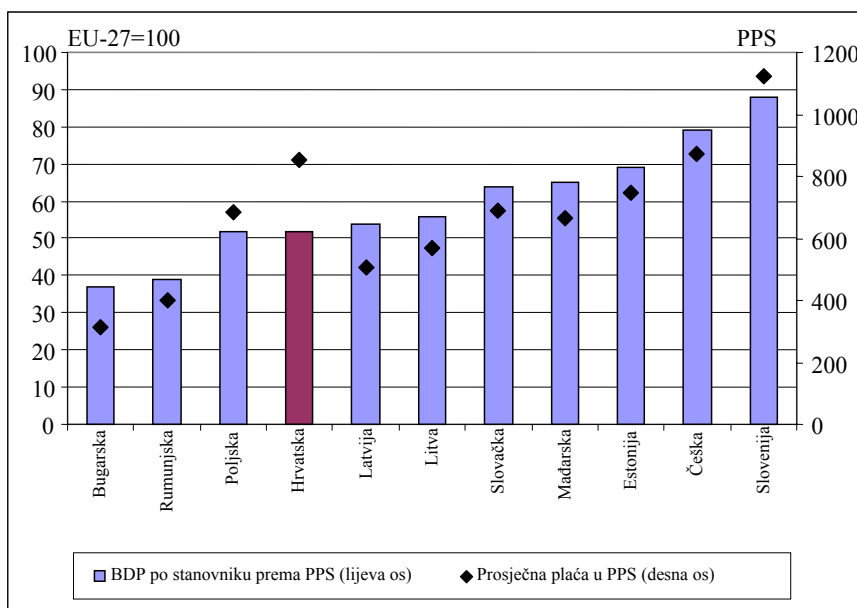
Izvor: Autorovi izračuni na osnovi podataka Eurostata (Tablica »Annual net earnings«) i DZS-a (*Statistički ljetopis*, 1997. i 2007).

Proces konvergencije može objasniti relativni odnos plaća u Hrvatskoj u odnosu na druge zemlje regije. Plaće u Hrvatskoj su prije desetak godina znatno više odstupale od prosjeka regije nego danas. Zbog konvergencijskih pritisaka koji se mogu povezati sa sve većom integracijom u europski ekonomski prostor i sve snažnijom konkurencijom, rast plaća u Hrvatskoj bio je sporiji nego u drugim zemljama. Hrvatska je morala, vjerojatno još uvijek mora, »čekati« da porastu plaće u drugim zemljama regije kako bi olakšala konkurentski pritisak koji te zemlje stvaraju s nižom cijenom rada.

Poslodavci upravo prethodnu usporedbu za zemlje Srednje i Istočne Europe, koja ukazuje na relativno visoku razinu plaća u Hrvatskoj,

često koriste kao argument za prosudbu o nepovoljno konkurentskom položaju hrvatskih poduzeća u odnosu na poduzeća iz drugih zemalja regije. S druge strane, radnici i sindikati više su orijentirani na raspravu o kupovnoj moći plaća. I takva je međunarodna usporedba moguća, na način da se prosječne plaće u eurima izraze prema standardu kupovne moći (engl. Purchasing Power Standard – PPS). Kao dodatni pokazatelj za prosudbu relativne visine plaća korisno je promotriti i razinu BDP-a prema standardu kupovne moći. Usporedba za zemlje Srednje i Istočne Europe za 2006. godinu prikazana je na slici 7.

Slika 7. BDP po stanovniku i prosječna neto plaća prema standardu kupovne moći (PPS), 2006.

Bilješka: Podaci se odnose na prosječnu plaću u djelatnosti industrije i usluga (tj. u svim djelatnostima, bez poljoprivrede, ribarstva i javnih usluga) za samca.

Izvor: Autorovi izračuni na osnovi podataka Eurostata (Tablica »Annual net earnings«) i DZS-a (*Statistički ljetopis*, 1997. i 2007).

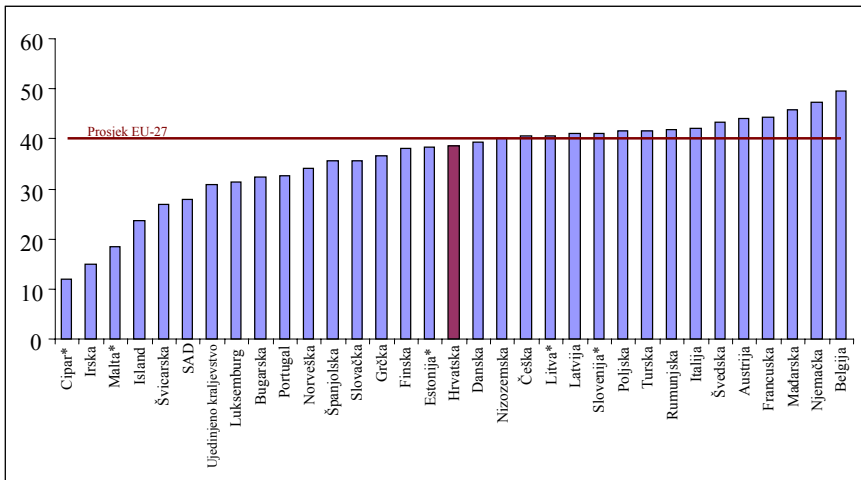
Kupovna moć prosječne neto plaće u Hrvatskoj u 2006. godini bila je usporediva s onom u Češkoj, nešto manja od kupovne moći plaća u Sloveniji, ali i veća nego kupovna moć plaća u svim drugim zemljama regije. Međutim, realna razina proizvodnje u Hrvatskoj mjerena BDP-om po stanovniku prema standardu kupovne moći iznosila je oko 50 posto prosjeka za zemlje EU-27 i bila je među nižima u regiji, približno na razini Poljske, viša samo od Bugarske i Rumunjske. To, nadalje, ukazuje na značajan disparitet između razine proizvodnje i razine plaće. Relativno niska razina proizvodnje po stanovniku povezana je s relativno visokim plaćama. Drugim riječima, kupovna moć prosječne hrvatske plaće nešto je veća nego što bi se to moglo očekivati na osnovi ukupne razine razvijenosti zemlje.

Uključivanje sive ekonomije u obračun proizvodnje, tj. BDP-a, bitno ne mijenja opaženi disparitet između plaća i proizvodnje. Ako razinu BDP-a po stanovniku uvećamo za oko 15 posto, koliko približno iznosi procijenjeno povećanje BDP-a zbog boljeg statističkog obuhvata sive ekonomije, stambene rente i drugih elemenata obračuna BDP-a, dobit će se veličina koja odgovara 60 posto prosjeka EU-27. To bi značilo da je hrvatski BDP po stanovniku nešto viši nego u Latviji i Litvi, ali niži nego u Slovačkoj ili Mađarskoj. Međutim, disparitet između razine BDP-a po stanovniku i prosječnih plaća ostaje značajan. Tako bi Hrvatska imala višu razinu plaća izraženu prema paritetu kupovne moći nego Slovačka, Mađarska ili Estonija, premda ima nižu razinu BDP-a po stanovniku od tih zemalja.

Razlika između »niskih« neto plaća, kako ih vide radnici i sindikati, i »visokih« troškova rada, kako ih vide poslodavci, ponekad se pokušava objasniti visokim poreznim opterećenjem plaća. Pritom se misli na obvezne doprinose za socijalno osiguranje (zdravstveno i mirovinsko osiguranje, nezgode na radu i nezaposlenost) i porez na dohodak koji se zajednički nazivaju poreznim klinom. Usporedba poreznog klina u europskim zemljama, prikazana na slici 8., pokazuje da primjedbe o iznadprosječnom poreznom opterećenju plaća u Hrvatskoj ne stoje. Naime, porezni klin u Hrvatskoj je 2007. godine iznosio 38,5 posto ukupnog troška rada (za samca s plaćom u visini 2/3 prosječne plaće u industriji i uslugama), što je niže od prosjeka za zemlje EU-27,

gdje je porezni klin iznosio 40,1 posto. To znači da se za relativno visoke troškove rada u Hrvatskoj ne može »optuživati« porezno opterećenje, niti se znatnije jačanje cjenovne, odnosno troškovne konkurentnosti može postići smanjivanjem oporezivanja plaća.

Slika 8. Porezi i doprinosi kao % ukupnog troška rada u 2007. (izračun za radnika s niskom plaćom)

Bilješka: Izračun za samca, s plaćom u visini 67% posto prosječne plaće u industriji i uslugama (bez poljoprivrede i javnih usluga). Ukupan trošak rada je bruto plaća uvećana za doprinose koje plaća poslodavac. Podaci za 2007. godinu, osim kod zemalja označenih s *, gdje se podaci odnose na 2006.

Izvor: Eurostat (Tablica »Tax rate on low wage earners: Tax wedge on labour costs«) i autorov izračun za Hrvatsku.

4. Minimalna plaća u Hrvatskoj

U Hrvatskoj je od 1. srpnja 2008. na snazi Zakon o minimalnoj plaći koji je usvojen nakon dogovora socijalnih partnera – Vlade, sindikata i poslodavaca. Taj zakon zamjenjuje raniju regulaciju minimalne plaće koja se temeljila na Kolektivnom ugovoru o najnižoj plaći, sklopljenom 1998. godine između socijalnih partnera na nacionalnoj razini, a valjanost kojega je odlukom nadležnog ministra proširena na sve

radnike i poslodavce u Hrvatskoj. Iako se temeljem tog ugovora u službenoj upotrebi koristio pojam najniža plaća, te iako takva najniža plaća nije bila određena posebnim zakonom, suštinski se radilo o regulaciji minimalne plaće.

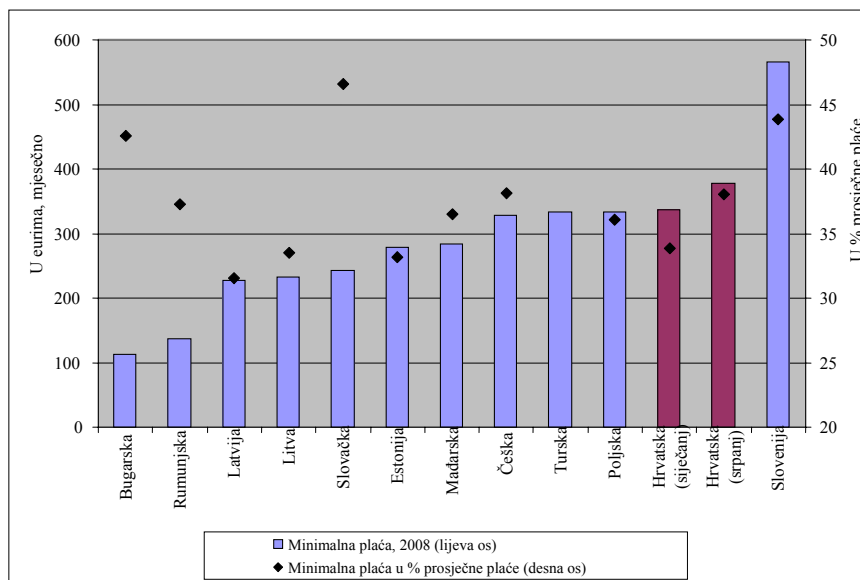
Zakon iz ljeta 2008, osim promjene regulatornog okvira, donosi dvije značajne promjene u sustav minimalne plaće. Prvo, on eksplicitno definira mehanizme kontrole i sankcije za nepridržavanje odredaba o minimalnoj plaći. Drugo, on na novi način definira utvrđivanje visine minimalne plaće i njezino redovito usklađivanje. Uvođenje sankcija riješilo je jednu od osnovnih primjedbi sindikata na prethodni sustav koji nije izrijekom definirao sankcije, a praksa je pokazala da je bilo slučajeva kršenja propisa koji su prolazili bez ikakve kazne. Novi mehanizam određivanja visine minimalne plaće posebno je pitanje koje zavređuje daljnju raspravu, usprkos tome što je usuglašeno između socijalnih partnera, i to zbog mogućih neželjenih ekonomskih učinaka. Taj je mehanizam trebao otkloniti i drugi veliki prigovor sindikata na prethodni sustav, a to je relativno niska razina minimalne plaće u odnosu na prosječnu plaću. Novi mehanizam redovitog usklađivanja trebao je, osim toga, osigurati stalan rast razine minimalne plaće. Međutim, već sada se javljaju određene poteškoće s tim novim mehanizmom.

Usporedba s drugim zemljama Srednje i Istočne Europe može poslužiti kao uvod u razmatranje pitanja određivanja minimalne plaće u Hrvatskoj. Radi se o usporedbi sa zemljama sa sličnom razinom razvijenosti i sličnom pozicijom u globalnoj ekonomiji, koje se stoga nameću kao prirodni gospodarski konkurenti. U Hrvatskoj je, u prvoj polovici 2008. prije stupanja na snagu novog zakona, razina minimalne plaće iznosila oko 335 eura u bruto iznosu (2.441 kuna), odnosno oko 33 posto prosječne plaće (slika 9.). Može se spomenuti da se ovakav odnos između minimalne i prosječne plaće održavao prilično konstantnim od samog uvođenja prethodne regulacije minimalne plaće 1998. godine, i to bez obzira na promjene načina određivanja iznosa minimalne plaće koje su se događale u međuvremenu.⁵ Procjene iz

⁵ Minimalna plaće bila je definirana kao najniža osnovica za plaćenje doprinosa, a tu je osnovicu za svaku godinu određivao ministar financija. Do 2003. godine ta je odluka bila arbitrarna, a nakon toga određivala se za svaku godinu u iznosu 35 posto prosječne plaće iz razdoblja siječanj–kolovoz prethodne godine.

tablice 1. pokazuju da je u tom razdoblju oko tri posto radnika bilo obuhvaćeno regulativom minimalne plaće. Iznos minimalne plaće u Hrvatskoj u prvom dijelu 2008. godine bio je, nakon Slovenije, te uz Poljsku i Tursku, najviši među zemljama Srednje i Istočne Europe. Istodobno je, s obzirom na relativno visoku prosječnu plaću, omjer minimalne i prosječne plaće u Hrvatskoj bio među najnižima u regiji, približno na razini Baltičkih zemalja. Ovakvi regionalni statistički pokazatelji još su jednom utjecali na različite poglede socijalnih partnera – poslodavci su isticali relativno visok apsolutni iznos minimalne plaće, dok su sindikati ukazivali na njezin nizak relativni iznos.

Slika 9. Minimalne plaće u zemljama Srednje i Istočne Europe, 2008.

Izvor: Eurostat (tablica »Minimum wage«) i autori izračuni za Hrvatsku.

Krajem 2007. i početkom 2008. intenzivirala se rasprava oko promjena u sustavu minimalne plaće, pri čemu su posebno aktivne bile najveće sindikalne udruge, koje su pripremile i konkretne prijedloge

zakona. Naime, šest sindikalnih središnjica bilo je jedinstveno u ocjeni da se minimalne plaće trebaju regulirati zakonom, a ne kolektivnim ugovorom. Smatrali su da je to jedini način da se osigura puna primjena regulative, i to uz donošenje primjerenih kazni za nepoštivanje isplate minimalne plaće, što je bila jedna od slabih točaka prethodnog sustava. Iako se glavna poslodavačka udruga u početku protivila reguliranju minimalne plaće putem zakona, na kraju je prihvatila takvo rješenje. Druga točka prijepora između socijalnih partnera bila je visina minimalne plaće, odnosno način njezina usklađivanja tijekom vremena. Nakon intenzivnih pregovora uz posredovanje Vlade, postignut je dogovor socijalnih partnera koji je sredinom 2008. rezultirao donošenjem Zakona o minimalnoj plaći.

Slijedom zakonskih odredbi, minimalna je plaća od srpnja 2008. godine određena na razini 39 posto prosječne plaće iz prošle godine, odnosno 2.747 kuna u bruto iznosu. To predstavlja porast od 12,5 posto u odnosu na prvi dio 2008. godine te porast od 19,6 posto u odnosu na razinu minimalne plaće iz 2007. godine. Omjer minimalne i prosječne plaće u Hrvatskoj time je podignut blago preko prosjeka za regiju Srednje i Istočne Europe (slika 9.). Iz samog teksta zakona nije jasno određeno koja je referentna veličina korištena prilikom izračuna minimalne plaće od 39 posto, tako da je jasno da je ona rezultat kompromisa između socijalnih partnera. Očekuje se da će minimalnu plaću primati nešto više od 7 posto radnika.

Zakon određuje redovito ažuriranje visine minimalne plaće u lipnju svake godine. Navodi se da će se u narednim godinama minimalna plaća odrediti »... na način da se udio minimalne plaće u prosječnoj bruto plaći kod pravnih osoba u RH ostvarenoj u prethodnoj godini uveća za postotak realnog rasta BDP-a u prethodnoj godini, prema objavi Državnog zavoda za statistiku«. Ovakva je odredba očito uvedena s namjerom uključivanja proizvodnosti kao kriterija za porast minimalne plaće, uz cilj da se poveća razina minimalne plaće u narednim godinama. Međutim, kombinacijom usklađivanja prema dva kriterija, i prosječnoj plaći i rastu BDP-a, zapravo se dva puta obračunava rast proizvodnosti u gospodarstvu. Naime, i plaće i BDP imaju vrlo jasnu vezu s rastom proizvodnosti. Valja primijetiti

da postoji potpuni automatizam u ažuriranju visine minimalne plaće, bez potrebe za posebnim dogovorom socijalnih partnera.

Iako je Zakon o minimalnoj plaći donesen uz suglasnost socijalnih partnera, čini se da neka rješenja donose značajne probleme koji bi se s vremenom mogli produbiti. S ekonomskog stajališta, mehanizam usklađivanja ima manjkavost jer uvodi automatsku indeksaciju minimalne plaće, i to na osnovi ekonomskih kretanja od prije godinu dana. Taj problem postaje posebno izražen u slučaju nagle promjene uvjeta poslovanja. Upravo je naglo pogoršanje ekonomske situacije u 2009. godini dobar primjer izvjesnih poteškoća s isplatom minimalne plaće. Na primjer, uz naše najbolje razumijevanje odredbi Zakona, a uz pretpostavku rasta prosječnih plaća od 7 posto i rasta realnog BDP-a od 2 posto u 2008. (u trenutku pisanja ovog rada nije se raspolagalo stvarnim podacima), proizlazi da bi u lipnju 2009. trebalo doći do porasta minimalne plaće od oko 9 posto⁶. Takav bi rast plaća mogao predstavljati problem za poslodavce koji isplaćuju minimalne plaće u vrijeme značajnih gospodarskih poteškoća i koji su vrlo vjerojatno suočeni s osjetnim padom prodaje. Mehanizam prilagodbe razine minimalne plaće prema gospodarskim parametrima od prije godinu dana može imati potencijalne neželjene posljedice na zaposlenost u sektorima koji isplaćuju minimalne plaće⁷.

Na temelju prethodnog izračuna smatramo da je poželjno inicirati promjene u formuli kojom se ažurira visina minimalne plaće i to na

⁶ U ovom pretpostavljenom slučaju, udio minimalne u prosječnoj plaći od 39 posto trebalo bi uvećati za realni rast BDP-a od 2 posto, tako da bi se dobio novi udio od 39,78 posto ($39 \times 1,02 = 39,78$). S obzirom da bi uz pretpostavljeni nominalni rast plaća od 7 posto prosječna bruto plaća u 2008. iznosila 7.539 kn, to znači da bi minimalna plaća trebala iznositi 39,78 posto te bruto plaće, odnosno 2.999 kn, što predstavlja rast od 9,2 posto. Inače, približna stopa rasta minimalne plaće prema novim propisima može se izračunati kao zbroj prošlogodišnje stope rasta realnog BDP-a i prošlogodišnje stope rasta nominalne plaće.

⁷ U duljem se roku otvara još jedan problem s ovako definiranim mehanizmom prilagodbe. Naime, u pozitivnim gospodarskim okolnostima on osigurava solidan rast minimalne plaće iz godine u godinu, pri čemu nije definirana gornja granica rasta. Tako je moguće da već nakon nekoliko godina relativno visokih stopa gospodarskog rasta udio minimalne u prosječnoj plaći prijeđe 50 posto, s daljnjom rastućom tendencijom, čime bi Hrvatska ubrzo mogla postati zemlja s najvišim udjelom u Europi.

način da se umjesto razmatranja kretanja u prethodnoj godini pronađe način da se u formulu uključe očekivana buduća kretanja. Tempo promjene minimalne plaće ne bi smio imati negativne posljedice na zaposlenost. Ako se pokaže da su stvarna kretanja bolja od očekivanih, vrlo je lako pronaći način da se visina minimalne plaće naknadno korigira na gore, a vrijedi i obrnuto u slučaju lošijih gospodarskih kretanja od očekivanja. Sam mehanizam prilagodbe poželjno je postići dogovorom socijalnih partnera. U slučaju da on izostane, Vlada bi trebala preuzeti vodeću ulogu i odrediti mehanizam koji najbolje odgovara općim ciljevima zajednice, što vjerojatno znači rukovoditi se kriterijem sprečavanja siromaštva među radnicima i izbjegavanjem potencijalno negativnog učinka minimalne plaće na zaposlenost.

Sadašnji sustav minimalne plaće suočen je s još jednim značajnim otvorenim pitanjem. Zakon predviđa sektorsku diferencijaciju minimalne plaće u prve četiri godine primjene i to za tekstilnu, drveno-predrađivačku i kožno-obućarsku industriju. Minimalna plaća u tim bi djelatnostima iznosila 94, 96, 97 i 98 posto opće minimalne plaće u prvoj, drugoj, trećoj i četvrtoj godini primjene Zakona. Tako je minimalna plaća u tim sektorima u drugom dijelu 2008. iznosila 94 posto opće minimalne plaće, odnosno 2.582 kune. Iako je to možda ublažilo teret isplate minimalne plaće u tim sektorima u prvoj godini primjene Zakona, problem ostaje u idućim godinama. Naime, u drugoj, trećoj i četvrtoj godini primjene postotni porast minimalne plaće morat će biti veći od rasta opće razine minimalne plaće, kako bi se dosegli zadani omjeri. Naime, da bi minimalna plaća u tim sektorima narasla npr. s 94 na 96 posto opće minimalne plaće, potrebno je ostvariti za oko 2 postotne jedinice veći porast sektorske minimalne plaće od opće minimalne plaće. Prema prethodnom izračunu to znači da bi rast minimalne plaće u tim sektorima u lipnju 2009. trebao iznositi oko 11 posto. To će vjerojatno biti značajan teret za sektore koji ionako imaju nisku profitabilnost. U cijelom pitanju oko sektorske diferencijacije minimalne plaće ostaje problem moguće diskriminacije radnika prema djelatnosti poslodavca, što je i glavna točka tužbe kojom se pred Ustavnim sudom traži preispitivanje ustavnosti Zakona o minimalnoj plaći. Postupak je u tijeku.

Očekivani rast minimalne plaće od oko 9 posto, odnosno 11 posto za izdvojene sektore, mogao bi biti problem u uvjetima pada gospodarske aktivnosti u 2009. To je dobra ilustracija problemâ koje inače izaziva indeksacija plaća prema parametrima iz prijašnjeg razdoblja (engl. *backward-looking adjustment*). Bilo bi bolje kada bi postojala dovoljna razina povjerenja u socijalni dijalog kojim bi se u redovitim intervalima pristupalo pregovorima o minimalnoj plaći, a onda se uzimali u obzir parametri poslovanja za koje se očekuje da će vrijediti u razdoblju koje dolazi (engl. *forward-looking adjustment*), s mogućnošću otvaranja novih pregovora ako se uvjeti promijene. Zato se smatra da je potrebno pristupiti novom dogovoru oko minimalne plaće koji bi donio takvu promjenu u mehanizmu prilagodbe. Moguće iznalaženje modela kojim bi država pomogla pri isplati minimalne plaće ne mijenja potrebu da se buduće prilagodbe minimalne plaće vezuju za očekivane, umjesto za protekle uvjete poslovanja, a uz pozornu procjenu učinaka na zaposlenost i standard radnika. Za sada nema posebnih indikacija da je sadašnja razina minimalne plaće problem za hrvatsko gospodarstvo u cjelini, ali je zato vrlo važno da ne dolazi do naglih promjena koje ne ostavljaju dovoljno vremena za prilagodbu.

5. Očekivani budući trendovi

Svjetska financijska kriza prelila se u realni sektor europskih gospodarstava snažnije nego što se to očekivalo, uključujući i gospodarstva Srednje i Istočne Europe za koja se u prvom trenutku vjerovalo da će biti pošteđena gospodarskih šokova. Raspoloživi statistički pokazatelji i relevantne prognoze pokazuju da će u 2009. godini Hrvatska zabilježiti pad gospodarske aktivnosti s prilično neizvjesnim trajanjem. Kakvo se kretanje plaće može očekivati u takvom nepovoljnom cikličkom razdoblju? Jesu li plaće u Hrvatskoj sklone jačim cikličnim oscilacijama od BDP-a (kao što je to bio slučaj početkom 1990-ih) ili blažim oscilacijama (kao što to sugerira slučaj 1999. kada prosječne plaće praktično uopće nisu reagirale na pad aktivnosti)?

Koliko je autoru poznato, za Hrvatsku nema relevantnih procjena cikličnosti plaća. S obzirom na relativno visok opći stupanj nefleksibilnosti hrvatskog tržišta rada, kako zbog zakonskih rješenja (na što upućuje relativno visok indeks zakonske zaštite zaposlenja izračunat u Matković i Biondić 2003), tako i zbog raširenosti kolektivnih ugovora (prema osobnoj procjeni autora oni obuhvaćaju više od 60 posto regularno zaposlenih), moglo bi se pretpostaviti da će u kratkom roku plaće slabije oscilirati od ukupne dodane vrijednosti. To bi značilo da će se u prvom razdoblju veći dio prilagodbe događati na strani kapitala, odnosno kod bruto operativnog viška poduzeća. Međutim, takav je scenarij vjerojatan samo ako recesija bude kratkotrajna, slično kao što je bila ona u 1999. U slučaju ozbiljnije i dugotrajnije recesije može se očekivati da će realne plaće podnijeti velik dio tereta gospodarske prilagodbe jer će se pitanje nefleksibilnosti plaća morati riješiti radi opstanka poduzeća i zadržavanja radnog mjesta. Uz pretpostavku održavanja stabilnosti cijena, u tom se slučaju realno može očekivati prilagodba nominalnih plaća na dolje, što je do sada bila iznimno rijetka pojava na hrvatskom tržištu rada. Tenzije oko plaća zasigurno će se intenzivirati paralelno s rastućom nesigurnosti zaposlenja.

Osim same recesije koja će utjecati na kretanje plaća u prvo vrijeme, iz razmatranja u prethodnim dijelovima rada mogu se uočiti određene opće tendencije koje će vrijediti u očekivano dobrim gospodarskim uvjetima koji će uslijediti. Ponajprije, budući rast plaća u Hrvatskoj bit će svakako umjeren. Razdoblje dvoznamenkastog rasta plaća davno je prošlo, tranzicijski »gubitak« s početka 1990-ih je nadoknađen, tako da će rast plaća biti uokviren rastom proizvodnosti. Štoviše, s obzirom na globalne trendove, rast plaća mogao bi i dalje biti manji od rasta BDP-a. Pokazuje se, međutim, da zemlje s razvijenim kolektivnim pregovaranjem ostvaruju realni rast plaća koji je znatno bliži rastu BDP-a nego je to slučaj u zemljama u kojima je kolektivno pregovaranje slabije razvijeno (ILO 2008, 41). Na rast plaća u Hrvatskoj vjerojatno će utjecati proces konvergencije u EU. Iako Hrvatska može očekivati veći prosječni rast plaća nego u zemljama »stare« Europe, ona će zbog svoje relativno visoke razine plaća u odnosu na razinu

BDP-a morati »pričekati« da relativne plaće u konkurentnim zemljama Srednje i Istočne Europe dosegnu hrvatsku razinu.

Porezno rasterećenje plaća spominje se kao jedan od mogućih odgovora na težnju za višim neto plaćama uz izbjegavanje rasta troškova rada. S obzirom na značajne financijske poteškoće u sustavima obveznog mirovinskog i zdravstvenog osiguranja, objektivno je teško očekivati daljnje smanjivanje socijalnih doprinosa. Slična je situacija s porezom na dohodak, čije promjene postaju iznimno osjetljive zbog raspodjele poreznih prihoda između središnje i lokalne države. Zbog napetosti koje postoje u državnom proračunu teško je očekivati da se ozbiljnije smanji porezno opterećenje plaća, a da se manjkovi u socijalnim fondovima i proračunu popune drugim poreznim prihodima. Međutim, takvo rješenje nije nemoguće.

Institucije na tržištu rada u uvjetima povećanih gospodarskih neizvjesnosti postaju važnije nego ranije. Hrvatska će se pri unapređenju institucionalnog okvira zasigurno voditi iskustvima zemalja EU-a, posebice što se tiče zakonskih rješenja te jačanja socijalnog dijaloga, posebno bilateralnog dijaloga između sindikata i poslodavaca. Odgovarajući zakonski okvir, uz razumnu mjeru fleksibilnosti tržišta rada te uz odgovorno ponašanje Vlade i socijalnih partnera, može osigurati da se teret krize ne prelomi kroz drastičan pad standarda zaposlenika, masovnu nezaposlenost ili masovno bujanje neformalnih oblika rada.

6. Zaključak

U ovom su radu prikazani osnovni trendovi u kretanju plaća u Hrvatskoj. Uz drastičan pad realnih plaća početkom 1990-ih, kada su one pale na oko 40 posto svoje predtranzicijske razine, od 1993. uslijedio je njihov neprekinut realan rast, najprije vrlo intenzivan, a od 2000. nešto umjereniji, u skladu sa stabiliziranim gospodarskim rastom. Prosječni godišnji rast realnih neto plaća u razdoblju 2000–2007. iznosio je 2,7 posto, dok je istodobno prosječni godišnji rast realnog BDP-a iznosio 4,6 posto. Kao posljedica takvih kretanja, udio plaća u

raspodjeli primarnog dohotka, odnosno BDP-a je smanjen, i to s 44,3 posto u 1999. na 42,4 posto u 2005. Približno u isto vrijeme blago je povećana ukupna nejednakost raspodjele plaća. Povećan je i udio slabije plaćenih radnika, tj. radnika s plaćama manjim od 2/3 prosječnih plaća. Raspoloživi podaci ukazuju i na blago povećan jaz u plaćama između žena i muškaraca, premda je on, ukupno gledajući, manji od europskog prosjeka. Ovakvi trendovi uočeni u Hrvatskoj odgovaraju globalnim kretanjima koje karakteriziraju solidan rast realne plaće uz smanjenje udjela plaća u BDP-u i povećanje razlika u plaćama.

U pogledu minimalne plaće u Hrvatskoj, ističe se potreba za korekcijom mehanizma redovitoga godišnjeg usklađivanja visine minimalne plaće. Prema sadašnjem rješenju, u lipnju 2009. treba očekivati rast minimalne plaće za oko 9 posto, te za oko 11 posto u sektorima koji privremeno imaju nižu razinu minimalne plaće od opće razine (tekstilna, drvno-prerađivačka i kožno-obučarska industrija). Ovakav bi porast mogao izazvati određene probleme u niskoprofitabilnim sektorima. Smatra se da je potrebno prestrukturirati usklađivanje minimalne plaće na način da se kao ključni parametri više ne uzimaju vrijednosti iz prošle godine, već očekivane vrijednosti za sljedeću godinu. Ista je promjena poželjna u svim kolektivnim ugovorima. Oni, naime, često uzrokuju nepotrebnu inertnost plaća u vrijeme kada je potrebna brza prilagodba izmijenjenim gospodarskim okolnostima. Poželjno je jačanje socijalnog dijaloga i jačanje povjerenja između socijalnih partnera kako bi se umjesto rigidnih formula došlo do rješenja kroz stvarni dijalog, a koja bi uvažavala trenutačne gospodarske okolnosti.

Recesija koja 2009. godine zahvaća veći dio svijeta mogla bi se snažno odraziti na globalna kretanja plaća. Hrvatska pritom neće biti izuzeta. Iako se čini da još uvijek postoji prostor da se prilagodbama na drugim dijelovima poslovanja amortiziraju nepovoljne gospodarske okolnosti bez zadiranja u same plaće, lako je moguće da se taj prostor vrlo brzo iscrpi. U slučaju produženog trajanja krize pritisci na smanjivanje realnih plaća bit će sve veći, a tada bi moglo doći do povećanih socijalnih tenzija. Dodatni napor nositelja ekonomske politike i socijalnih partnera bit će nužni radi očuvanja gospodarske stabilnosti, a posebno radnih mjesta i standarda zaposlenika.

Literatura

- ILO (2008), *Global Wage Report 2008/9 – Minimum Wages and Collective Bargaining: Towards Policy Coherence*, Geneva: International Labour Office.
- Matković, T. i Biondić, I. (2003), 'Reforma zakona o radu i promjena indeksa zakonske zaštite zaposlenja', *Financijska teorija i praksa*, 27(4): 515–528.
- Nestić, D. (2007), 'Differing Characteristics or Differing Rewards: What is Behind the Gender Wage Gap in Croatia?', EIZ Working Papers, EIZ-WP-0704, Zagreb: Ekonomski institut.
- Urban, I. (2006), 'Progresivnost poreza na dohodak u Hrvatskoj: dekompozicija učinaka osnovice i poreznih stopa', *Financijska teorija i praksa*, 30(3): 205–230.

